

Nesh Anlayışına Genel Bir Bakış

An Overview of Naskh Understanding

ŞEMSETTİN IŞIK*

Geliş ve Kabul Tarihi: 18.04.2021 / 21.05.2021

Öz: Nesh, vahyin ilk dönemlerinde pek çok kelime gibi yalın anlamıyla kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde “biz, bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz” (Bakara: 2/106) şeklindeki ayet ile birlikte terim anlamı kazanmaya başlamış ve ulümu’l-Kur’an alanında müstakil bir disiplin olarak yer almıştır. Zamanla hakkında farklı fikirler ileri sürülmüştür. Bazıları neshi, ulaşılan sosyal ve kültürel gelişmelerden hâsıl olan ihtiyaçların karşılanması için yeni kitap ve yeni peygamberlerin gönderilmesi ve önceliklere ait hükümlerin yürürlükten kaldırılması olarak anlamıştır. Bazıları da vahyin ilk muhatapların tedrici bir üslupla terbiye edilmesi ve İslam’a intibaklarının sağlanması için yapılan geçici uygulamalar olarak algılamıştır. Böylece bütün zaman ve mekânlarda üzerinde düşünülen ve fikir beyan edilen bir konu olmuştur.

Bu çalışmada nesh meslesinin ana hatlarını esas alarak, nesnellik esası doğrultusunda bir tahlil yapmaya çalıştık. Bunu da bu hususta yapılan tartışmaların dününü ve bugününü yansıtan kesitler eşliğinde bir bütün olarak okuyucuya sunmanın gayreti içinde olduk. Mevcut bilgiler eşliğinde ulaşılmış olduğumuz nihai değerlendirmeyi de sonuç kısmına bıraktık.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Nesh, Nâsih, Mensûh, Hüküm.

* Doç. Dr. | Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
semsettinistik@gmail.com | ORCID: 0000-0001-8872-801X.

Abstract: Naskh, like many other words, was used in a simple sense in the early periods of revelation. In later periods, it started to gain a term meaning with the verse, “for whatever sign We change or eliminate or cause to recede into oblivion, We bring forth a better sign, one that is identical” (al-Baqara: 2/106) and it took its place as an independent branch of science among the Qur'anic sciences has received. Over time, different ideas have been put forward on this subject. Some have understood naskh as the sending of new books and new prophets to meet the needs arising from the social and cultural developments achieved, and the repeal of the provisions of the previous ones. Others perceived the revelation as temporary applications for the gradual training of the first addressees and for their adaptation to Islam. Thus, it has become a subject that is considered and expressed in all times and places.

In this study, we aimed to give a concise information about naskh on the basis of objectivity. We believed that it would be more beneficial to present the discussions on the subject in question to the reader as a whole, accompanied by sections that reflect the past and present. We left the final evaluation we reached with the current information in the conclusion part.

Keywords: Tafsir, Naskh, Nâsikh, Mansûkh, Judgment.

Giriş

İnsanın dünyada başlayan serüveni ile birlikte, Yüce Yaratıcı rahmeti gereği son çağrıya kadar çeşitli zaman ve mekânlarda içlerinden seçtiği elçiler ve gönderdiği kitaplar yoluyla yeryüzü sakinlerini uyarılmış ve karşılaştıkları çeşitli problemlere dair çözüm yolları göstermiştir. Haliyle ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem döneminin ihtiyaçları ile daha sonraki dönemlerin talep ve beklentileri farklı olmuştur. Bu süreç esnasında vahiy kültürünü esas alanlar, inşa ettikleri medeniyetlerle zirveye ulaşmış; arzu ve hevası ile yol bulmaya çalışanlar da vahşet ve zulmet içinde bocalayıp durmuştur. İşte tam bu anda yine Yüce Allah tarafından akılları düştüğü derekeden çıkarmak için evrensel değerlere yükseltecek olan peygamberler gönderilmiş ve insanlığın seyir rotası aslî mecrasına getirilmek istenmiştir.

Risalet ile görevlendirilen bu elçiler, her türlü şarta rağmen gönderdikleri ortamı tedavi edecek ilahî düsturları tebliğ ve tatbik etmenin gayreti içinde olmuşlardır. Adetullah gereği birbirini takip ederek çeşitli zaman ve mekânlarda nükseden itikâdî ve sosyal muhtevalı marazlar, yine aynı kaynaktan gelen tevhidî reçete ve tedavilerle deva bulmaya sevk edilmiştir. Bu durum, insanlık tarihi boyunca tevhit akidesi sabit olmak üzere, diğer hususlarda ulaşılan medenî ihtiyaçlara cevap verecek şekilde farklı uygulamalarla devam edip gitmiştir.

Yaratıcı irade, insanların söz konusu ihtiyaçlarını ve çözüm yollarını gözettiği için bir önceki hükmü, daha sonra yerine koyduğu bir başka hüküm ile zaman zaman feshetme yoluna gitmiştir. Nitekim bunun çeşitli örnekleri kaynaklarımızda mevcuttur. Bütün bu değişiklikler, daha önceden bilinmeyen bir takım şeylerin, daha sonradan adeta sınıma-yanılma yoluyla öğrenilip, tecrübe edilmek suretiyle daha isabetli olduğuna karar verilen şeyler cinsinden değildir. Bilakis bunlar, beşer idrakinin ufkunu açan ve dünya-ahiret dengesini esas alan hususları ihtiva etmektedir.

Kaldı ki insanın ürettiği değerler, içinde yaşadığı şartların elverdiği ölçüde akıl, bilgi ve tecrübe yoluyla tespit edebildiklerinden ibarettir. Hâlbuki yaratıcı irade, akıl edilemeyenleri veya akledilip de nefsî arzuların tatmini için uygulamaya konulamayanları da içermektedir. Bu nedenle ilahî dinlerde zamanla değişen hükümler yer almıştır. Bu da

nesh kavramının, semavî kültüre girmesine sebep olmuştur. Böylece bu kavram, gerek Kitab-ı Mukaddes koleksiyonunda ve gerekse Kur'anî ilimlerde büyük bir yer tutmuştur. Bundan dolayı neshin kapsamı, şartları ve gerekip gerekmediği yönünde ciddi tartışmalar vücut bulmuş, hatta ifrat ve tefrite varan görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Peygamber (s.a.v) döneminde sadece kelime anlamı ile gündelik hayatta yerini alan nesh kelimesi, asr-ı saadetten yavaş yavaş uzaklaşılınca terim anlamı kazanmaya başlamıştır. Her geçen gün Tefsir Usûlü alanındaki yeri netleşmiş; üzerinde lehte ve aleyhte deliller serdedilmeye başlanmıştır.

Neshin genel çerçevesi, Kur'an-ı Kerim'in kendisinden önceki semavî kitapların hükmünü kaldırması ve itikadî konuların dışında kalan bazı hususlarda bir takım düzenlemelerin daha sonra yapılması olarak çizilmiştir. Bunun da aklen mümkün olduğu söylenmiştir. Fakat buna mümasil olarak, Kur'an-ı Kerim'de neshin olmadığı yönünde karşı fikirler de deliller eşliğinde sadır olmuştur.¹

Bu çalışmada, nesh konusu ile ilgili mevcut veriler eşliğinde objektif bir değerlendirme yapmaya, tekrar ve tartışmaların ayrıntısında kaybolup gitmeden bir sonuca varmaya azami derecede gayret gösterdik. Bununla beraber, dünün ve bu günün düşüncesinden kesitler sunmaya da ihmal etmedik.

1. Nesh

Nesh kelimesi, Ulûmu'l-Kur'an'a dair verilerin birer disiplin haline gelmesinden önce, Arap dilinde pek çok kelime gibi gündelik hayatın gerektirdiği alanlarda yalın anlamıyla kullanılmıştır. Fakat Kur'an-ı Kerim'in dünya gündemine gelişi ve özellikle de “*biz, bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz*” (Bakara: 2/106) şeklindeki ayetlerle hızla terim anlamı kazanmaya başlamıştır. Haliyle neshin ne olup ne olmadığı hakkında bir değerlendirme yapabilmek için onun kelime ve terim anlamı kazanma sürecinin göz önünde tutulması ve kendi bağlamlarında ele alınması gerekmektedir.

1 Bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, T.D.V. Yay., Ankara, 1979, s. 124-125.

Kelime olarak ‘ne-se-ha’ (nesh) maddesine bakıldığında, birbirinden farklı anlamlara geldiği görülmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:²

a- İzale etmek: “Güneş gölgeyi giderdi” veya “Allah (insanın içine) at-tığını siler” örneğinde olduğu gibi bir şeyi ortadan kaldırma,

b- Nakletmek: “Kitabı naklettim” örneğinde olduğu gibi bir yerden diğer bir yere taşıma,

c- Tebdil etmek: “Kadı, hükmü değiştirdi” örneğinde olduğu gibi tebdil etme,

d- Tahvil etmek: Birinden diğerine mirasın elden ele dolaşması gibi.

Terim (kavram) olarak ise, çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bunların hemen hemen hepsini kapsayanı da “şer’i bir hükmün, daha sonraki şer’i bir hüküm ile kaldırılması”³ veya “hükmünün ilga”⁴ edilmesi şeklindeki tanım olmuştur.

Nesh kelimesi, bugün hâlâ Arapça konuşan İslam ülkelerinde yukarıda zikredilen kelime anlamlarını korumaktadır. Ülkemizde de nüsha ve tenasüh gibi türevleri kullanılmaktadır. Bu kelimenin birçok anlama gelmesi ve bir kavram olarak Tefsir Usûlünde yerini alması, dikkatleri üzerinde toplamış ve akabinde bir dizi tartışmayı getirmiştir. Ayrıca nesh anlamına gelen “ref, tebdil, terk ve mahv”⁵ gibi bazı kelimelerin de meseleye dâhil edilmesi, durumu daha da girift bir hâle getirmiştir. Dolayısıyla nesh kelimesi terim anlamı kazandıktan sonra, Tefsir Usûlünün en çok konuşulan konularından birisi hâlini almıştır. Bu yüzden hemen hemen her dönemde canlılığını korumuş; lehinde veya aleyhinde pek çok sözün söylenmesine sebep olmuştur. Çünkü nesh

² Bkz. Cemalüddin Muhammed İbn Manzur, *Lisanü'l-arab*, (Ne-se-ha maddesi), Dârü's-Sâdir, Beyrut, H. 1414, 3/61; Muhammed Ali es-Sabûnî, *Revaiu'l-beyan tefsiru ayatü'l-ahkâm mine'l-Kur'an*, Müessesetü Menahilü'l-İrfan, Beyrut, 1989, 1/107; Muhammed Ali es-Sabûnî, *et-Tibyan fi ulûmi'l-Kur'an*, Dersaadet, İstanbul, 1990, s. 87; Subhi es-Salih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an*, Dersaadet, İstanbul, 1990, s. 260; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 122; Ali Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İst., 1981, s. 140; Ali Osman Koçkuzu, *Hadiste Nasih ve Mensuh*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1985, s. 78; M. Sait Şimşek, *Kur'an'da İki Mesele (Müteşabih ve Nesh)*, Selam Yay., Konya, 1987, s. 87.

³ Katâde b. Diâmeh, *en-Nâsihu ve'l-mensüh*, (Muh: Hatim Salih), Müessesetü'r-Risâleh, (y.y.), 1418/1998, 1/6; Muhammed Abdulazim ez-Zerkanî, *Menahilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an*, Matbaatü İsa el-Bahil Halebi ve Şurekâihi, (y.y., t.y), 2/176; es-Salih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, s. 161, Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, s. 140.

⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 122; Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, Çağrı Yay., İstanbul, 1981, s. 138.

⁵ Bkz. Koçkuzu, *Hadiste Nasih ve Mensuh*, s. 86-88.

olayı, sadece müslümanları ilgilendiren bir konu olmakla kalmamış; birçok insanı ve özellikle de semavî din mensuplarını da yakından ilgilendirir olmuştur.

Yahudiler İslam'ın ilk yıllarında bu noktadan hareket ederek, nesh realitesi karşısında Peygamber (s.a.v) için arkadaşlarına önceden verdiği direktiflerin aksine şimdi de başka emirler veriyor diyerek eleştirilerde bulunmuştur. Aynı şekilde günümüzde de müsteşrikler, aynı metotla saldırılarına devam etmekte olup, Allah kendi sözünü nasıl değiştirir diyerek zihinleri bulandırmaya ve Allah'ın sıfatları ile Peygamber (s.a.v)'in sıfatları hakkında tereddüt oluşturmaya çalışmaktadır.⁶

Bu durum karşısında müslümanların hareket noktası, kitaplarına hallet getirmeme olması gerekirken, nesh konusunda ikileme düşerek muhaliflerin eline malzeme vermekten de kurtulamamıştır. Bazıları neshin anlaşılması gerekenin, sosyal ve kültürel gelişmelere paralel olarak tezahür eden ihtiyaçları karşılamaya yönelik yeni kitap ve peygamberlerin gönderilmesi ve önceliklere ait hükümlerin yürürlükten kaldırılması; bazıları da bu hususlara ilaveten, Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu dönemdeki olaylar karşısında ilk muhatapların tedricî bir üslup ile terbiye edilip İslam'a intibak etmelerini sağlamak için yapılan geçici uygulamalar olduğunu söylemiştir.

2. Neshin Şartları ve Başlıca Problemleri

Kur'an-ı Kerim'de neshin bulunup bulunmadığı hususunda hummalı çalışmalar yapılmıştır. Bu durum, İslam Tarihinin tabii akışı içinde müteaddit defa kendisini hissettirmiş ve ayrı tezleri savunanlar arasında ciddi fikir tartışmalarına neden olmuştur. Neshin ne olup ne olmadığı yolundaki değerlendirmelerin temellendirilmesi için neshi gerektiren şartların tespit edilmesine yönelinmiş ve bunları da usûl âlimleri şöyle hülasa etmiştir:⁷

a- Nâsîh ve mensûh olan ayetlerin, bir biri ile uzlaşmayacak derecede çelişki arz etmesi, (eğer aralarında hüküm olarak bir uzlaşma söz konusu ise, bu ayetler arasında nesh yoktur.)

⁶ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 122

⁷ Şimşek, *Kur'an'da İki Mesele (Müteşabih ve Nesh)*, s. 92; ez-Zerkanî, *Menahilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an*, 2/180, 210.

- b- Nüzul sırasına göre mensûhun önce gelmesi,
- c- Her iki hükmün de şer'i olması ve sonraki hükmün öncesinden hafif olması,
- d- Sihat yönüyle nâsihin, mutlaka mensuhtan üstün olması gibi.

Her ne kadar nesh için gerekli şartlar tespit edilmiş ise de yine de tartışması zihinlerde derin iz bırakmış ve bırakmaya da devam eden belli başlı meseleler arasında yer almıştır.

Bununla birlikte neshin kendisine göre belli başlı problemleri bulunmaktadır. Bunların başında da neshin caiz olup olmadığı ve onun Kur'an-ı Kerim'de bulunup bulunmadığı konusu yer almaktadır.⁸ Dolayısıyla bu konunun lehinde ve aleyhinde kanaat sahibi olanlar, kendilerini takviye edici aklî ve naklî delillere sığınmaktan hiçbir zaman hâli kalmamıştır.

3. Neshin Hikmeti

İnsan, kendisini şekillendiren değerleri ya aynen ya da içerisinde yaşadığı şartlara uygun hâle getirerek geçmişten devralmıştır. Dolayısıyla arz-talep doğrultusunda sürekli bir yenilenme ve ileriye doğru bir gelişme söz konusu olmuştur.

Benzer bir gelişme ve yenilenme, insanın üzerinde yer aldığı kâinatta da tecelli etmektedir. Bu yüzden onda, eskinin yerine yenisinin konulmasını sağlayan bir kanun çerçevesinde muazzam bir canlılık sürüp gitmektedir. Aynen bu durum, insanın yakın ve uzak çevresini kapsadığı gibi bizzat kendi seyrinde de mevcut bulunmaktadır. Nitekim sperm cenine, ceninin çocuğa, çocuğun da sırasıyla gençliğe, gençliğin olgunluğa, olgunluğun da ihtiyarlığa dönüşmesi, bunun en bariz örneğini teşkil etmektedir. Bu değişim nasıl reddedilemez ise, onun seyr-u sülûku ve ihtiyaçlarını göz önünde tutan kanunların yenilenmesi de öylece reddedilemez. Bu aynı zamanda, onun en aşağı seviyeden en yukarıya doğru yükselişinin de bir göstergesi olmaktadır.⁹ Üstelik insanın çocukluk çağından ihtiyarlık çağına kadar geçirdiği merhaleler gibi toplum hayatında da bir takım merhaleler vardır. İşte birbirinin yerine konulan hükümlerde de duruma uygun tedricî bir metot takip edilmiş-

⁸ ez-Zerkanî, *Menahilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an*, 2/190.

⁹ es-Sabûnî, *Revâiü'l-beyan*, 1/110.

tir. Böylece hem hükümlerin hazmedilmesi, hem de sosyal yapının ilerlemesi sağlanmıştır.¹⁰

Hükümlerde değişkenlik, başka bir ifade ile önceki bir hükmün daha sonraki bir hüküm ile kaldırılması, insan fıtratına ve onun intibakına en uygun olması hasebiyledir. Aksi halde en son gönderilecek olan bir hükmün, en baştan gönderilmesi, hem zorlanmayı hem de lüzumsuz bir yüklemeyi beraberinde gerektirecektir. Bu da vahyi genel esprisinden uzaklaştırıp, zahmete dönüşmesine yol açmış olacaktır. Oysaki burada, rahmet esas alınmıştır.

Bir başka açıdan bakıldığında, Allah'a malum olan bir iş, başka bir hüküm ile nesh edildiğinde gizlenebilirdi. Böylece daha önceden düşünülmemiş olan bir görüş de ortaya çıkmamış olurdu. Hâlbuki Yüce Allah, nâsihi de mensûhu da kullarına göndermezden önce ilm-i ezeli ile bilmektedir.¹¹ Demek ki nesh, insanlık tarihi ile birlikte dünya gündemine gelmiş ve ihtiyaçlara göre öz sabit kalmak kaydıyla kabukta bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Bilinmelidir ki hükümler, ancak kulların zamana ve mekâna göre değişen ve şiddetle kendisine ihtiyaç duyulan hususlarda konulmaktadır. Konulmuş olan bu hükümlerin, daha sonra nesh edilmesi veya bir benzeri ile değiştirilmesi ilahî hikmetin bir gereğidir. Bu da fert ve toplumun genel maslahatına yönelik bir husus içermektedir. Dolayısıyla bu durum, aynen hastasının durumuna göre doktorun ilacı ayarlaması gibidir. Yüce Allah da özel tedaviye ihtiyaç duyulan zamanlarda uygulanacak olan tedavinin biçim ve muhtevasını, peygamberleri eliyle yapmıştır. Çünkü bu uygulamalar, bünyeye göre değişen ilaç kabilinden şeylerdir. Aksi bir durum söz konusu olsaydı, belki de beklenen maksat hâsıl olmayacaktı.

Kaldı ki zamana ve mekâna göre hüküm koymak, Allah'ın hikmetinin bir gereğidir.¹² Nesh edilenlerin yerine getirilenler, sorumluluk itibariyle daha hafif olabileceği gibi dengi veya daha iyisinin olması da muhtemeldir. Nitekim bu husus, *"biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz"*

¹⁰ ez-Zerkanî, *Menahilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an*, 2/194-195.

¹¹ es-Subhi, *el-Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an*, s. 72.

¹² es-Sabûnî, *et-Tibyan fi ulûmi'l-Kur'an*, s. 85-86.

(Bakara: 2/106) şeklinde açıkça ifade edilmiştir. Bu durum, böyle ortaya konulmuş olmasına rağmen, nesh edilen hükmün benzeri veya daha hayırlısının hüküm olarak getirilebileceğinin yanında, daha ağır bir hükmün getirilip getirilmeyeceği hususunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunları örnekleriyle birlikte şöyle özetlemek mümkündür:¹³

a- Daha hafife doğru nesh: Bir yıl olan iddetin, dört ay on güne indirilmesi,

b- Benzer değerde nesh: Kiblenin Beytül-Makdis'ten, Beytül-Haram'a çevrilmesi,

c- Daha ağıra doğru nesh: Zina eden erkeklerin evlerinde hapsedilmelerinin kaldırılıp, celdeye dönüştürülmesi,

d- Yerine bir bedel getirmeden yapılan nesh gibi.¹⁴

4. Semavî Dinlerde Nesh

Semavi dinler incelemeye alındığında, eldeki mevcut verilere göre bir dizi neshin yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu tür nesihte, tevhid akidesi korunmuş ve yapılan yeni düzenlemeler kolayca ve daha fazla maslahata yönelik olmak üzere emirler ve nehiyeler konusunda vücut bulmuştur. Nitekim Musa (a.s.)'nin mesajı, İbrahim (a.s.)'de; İbrahim (a.s.)'in mesajı, İsa (a.s.)'da; İsa (a.s.)'nin mesajı da Muhammed (s.a.v.)'de köklü değişikliklere uğramıştır.

Bunlara bir örnek verilecek olursa, Âdem (a.s.)'in şeriatında ayrı batınlarda dünyaya gelen öz kardeşlerin birbiri ile evlenebilmelerine verilen izin, Tevrat'ta kaldırılmıştır. Cumartesi gününe konulan iş yapma yasağı da İncil'de lağvedilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine İncil'de yer alan bazı konular ise, ya Kur'an-ı Kerim'de bir takım tadilata uğratılmış ya da ilahî iradenin hikmeti gereği tamamen hükmü iptal edilmiştir. Haliyle bu tür uygulamalar, neshin hem aklen mümkün olduğuna, hem de tarihte fiilen gerçekleşmiş bulunduğu birer delil teşkil etmektedir.¹⁵

¹³ Fahrüddin er-Razî, *Mefatihü'l-ğayb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Tahran, 1978, 3/232.

¹⁴ Osman Keskiöğlü, *Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1987, s. 208.

¹⁵ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 124; es-Sabûnî, *et-Tibyan*, s. 88-90; Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, s. 204.

5. Vahyin Tamamlanmasıyla Neshin Sona Ermesi

İslam'ın bütün emirleri, Peygamber (s.a.v)'in döneminde toplumun öncelikli meselelerinden başlayarak peyderpey tedrici bir metot ile nihayete ulaştırılmıştır. Bu arada bazı hükümler, hem maslahat hem de hikmet-i ilahî mucibince daha önceki temhidî (ilk) hükümler üzerine ikame edilmiştir. Bu durumun, insâ yani peygamberin aldığı emirleri unutmaması ve Allah'ın önceki hükmünden vazgeçip yerine yenisini göndermesi olarak anlamayla hiçbir alakası yoktur. Çünkü bu tür vehim ve anlayışlarla yola çıkmak, hem peygamberin hem de Allah'ın sıfatlarını dikkate almamak demektir. Dolayısıyla bu da indi mütalaalara zemin hazırlamaktadır.

Kurtubî (ö. 671/1273) tefsirinde, neshin ancak Peygamber (s.a.v)'in hayatında olabileceğini ve onun irtihalinden veya dinin ikmal ve istikrar bulmasından sonra vuku bulmasının mümkün olamayacağı hususunda icma-ı ümmet olduğunu beyan etmiştir.¹⁶

6. Nesh Çeşitleri

Nesh konusunu ele alan eserler, bakış açılarına göre çeşitli tasnifler yapmış ve onlara dair ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu husus, neshin çeşitleri altında yer alan alt başlıklar için de geçerli bulunmaktadır. Bunları şu şekilde toplayıp ele almak mümkündür.

6.1. Hüküm ve Haber Yönünden Nesh Çeşitleri

Nesh, Fıkıh usûlcülerinin de yakından ilgilendiği konular arasında yer almaktadır. Nitekim ayet ve hadislerden hüküm çıkarmak, onların işidir. Bu da zorunlu olarak hangi ayetin veya hangi hadisin nâsîh, hangisinin mensûh olduğunu illetleriyle birlikte ortaya koymayı gerekli kılmıştır.

Fıkıh usûlcülerine göre nesh, mukaddem tarihli bir nassın hükmünü muahhar tarihli bir nassın değiştirmesidir.¹⁷ Bu cümleden olarak, kabir ziyaretinin serbest bırakılması, kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye tahvil

¹⁶ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, (Tah: Ahmad Berdûnî ve Ark.), Dâru'l-Kütübî'l-Mısriye, Kahire, 1384/1964, 2/66; es-Sabunî, *Revaiu'l-beyan tefsiru ayati'l-ahkâm mine'l-Kur'an*, 1/108.

¹⁷ Keskiöğlü, *Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, s. 206.

edilmesi ve eşleri ölen kadınların iddet bekleme süresinin değiştirilmesi gibi olaylar örnek gösterilmiştir.

Yine bu bağlamda, “*Ey örtünüp bürünen (Resûlüm)! Bir kısmı hariç olmak üzere, gecenin yarısında veya biraz öncesinde ya da sonrasında geceleri kalkıp namaz kıl. Kur’an’ı tane tane oku*” (Müzzemmil 1-4) ayetini, “*(Resûlüm!) senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüzü (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) ölçüp biçen ancak Allah’tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için sizi bağışladı. Artık, Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyun. Allah, içinizde hastalar bulunduğunu bilmektedir. Bir kısmınız, Allah’ın lütfundan (rızk) aramak üzere yeryüzünde yolculuk yapacak, diğer bir kısmınız da Allah yolunda çarpı-şacaktır. O halde Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyunuz. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah için gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önceden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız, Allah katında ondan daha üstün ve mükâfatça daha büyük olanını bulursunuz. Allah’tan mağfîret dileyin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir*” (Müzzemmil 20) ayetinin nesh ettiği belirtilmiştir.¹⁸

Bu konunun tamamında olduğu gibi bir kısmını oluşturan ahbar (haberler) ayetlerinde yer alan emir ve yasaklarda da neshin olup olmayacağı konusunda ihtilaflar vuku bulmuştur. Cumhur ulemaya göre nesh, sadece emir ve nehiylerde olup, haber ve kıssalarda yer almamıştır.¹⁹ Buna da “*hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır*” (Nahl: 16/67) şeklindeki ayetin, “*Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz*” (Maide: 5/90) ayeti ile nesh edildiği örnek olarak gösterilmiştir.

¹⁸ Ahmed eş-Şerbâsî, *Yes’elûneke fi’l-dîni ve’l-hayat*, Dâru’l-Ceyl, Beyrut, 1980, 1/325; es-Sabûnî, *et-Tibyân*, s. 95.

¹⁹ Katâde b. Diâmeh, *en-Nâsihu ve’l-mensûh*, 1/6; Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fi ulûmi’l-Kur’ân*, (Tah: M. Ebu’l-Fadl İbrahim), el-Mektebül-Arabiyye, Beyrut, (t.y), 2/33; er-Razî, *Mefatihü’l-ğayb*, 1/108; es-Salih, *Mebâhis fi ulûmi’l-Kur’an*, s. 263; es-Sabûnî, *et-Tibyân*, s. 94-95; Koçkuzu, *Hadiste Nasih ve Mensuh*, s. 132.

6.1.1. Metni Bakî Hükümü Nesh Olan Ayetler

Usûl ilmi ile uğraşan âlimler, metni bâki hükümü nesh olan ayetlerin Kur'an-ı Kerim'de oldukça bol bulunduğunu ifade etmiştir. Hatta söz konusu kişilerden birisi olan ez-Zerkeşî, (ö. 794/1392) bu tür neshin atmış üç sûrede yer aldığını söylemiştir. Bunlara da miras ayetini, anne-babaya vasiyette bulunmayı, dört ay on gün ile tam bir yıl olan iddet bekleme süresini, orucun farzıyeti ile oruç tutmaya gücü yeten kişinin fidye vermesinin kaldırılması gibi hususları örnek olarak göstermiştir.²⁰

Yine söz konusu âlimler tarafından metni bâki hükümü nesh olan ayetlerin Kur'an-ı Kerim'de yer almasına, lafzının okunarak sevap kazanılması ve hüküm itibariyle nereden nereye geldiğinin bilinmesi gerekçe olarak gösterilmiştir.²¹ Bu bağlamda bu tür bir uygulamanın yapılmış olması, ilk muhatapların tedrici bir eğitim-öğretim sürecine tabi tutulmaları ile ilgili olabileceğini akla getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, zihni inşaya hasredilen Mekke dönemi gibi fiili inşaya hasredilen Medine döneminde, belli bir uyum sürecinin takdir edilmiş olması muhtemel görülmektedir.

6.1.2. Hükümü Bakî Metni Nesh Olan Ayetler

Hükümü bâki metni nesh olan ayetler, ender örneğe haiz olan bir nesh türü olarak ifade edilmiştir. Bu konuya da Hz. Ömer'den yapılan bir rivayete göre, daha önce Nur sûresinde yer alıp da daha sonra Kur'an-ı Kerim'den çıkarıldığı söylenen "recm" ayeti örnek olarak gösterilmiştir.²²

A. Osman Koçkuzu, "*Hadiste Nasih ve Mensuh*" isimli eserinde bu çeşit neshin Kur'an'da yer aldığını ve hikmetinin de ümmetin itaat hususunda sadakatının ölçülmesi olduğunu söylemiştir.²³

²⁰ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/37, 39; Ebu'l-Kasım Hibetullah b. Selâmeh, *en-Nâsihu ve'l-mensûh*, (Muh: Züheyr eş-Şâviş), el-Mektebetül-İslâmî, Beyrut, H. 1404, 1/22; es-Sâbûnî, *et-Tibyân*, s. 93.

²¹ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/39.

²² "Yaşlı erkek ve kadın zina ettiklerinde Allah'tan bir ceza olarak elbette recmedin. Allah azizdir, hâkimdir." Bu kısmın Nur sûresinin metninden çıkarılmış olduğu ve Hz. Ömer'in, "Allah'ın kitabına ilavede bulundu demeseler, bunu elimle yazardım" dediği rivayet edilmiştir. (Bkz. Ebu'l-Kasım Hibetullah, *en-Nâsihu ve'l-mensûh*, 1/21-22; es-Sâbûnî, *et-Tibyân*, s. 92.)

²³ Koçkuzu, *Hadiste Nasih ve Mensuh*, s. 137.

6.1.3. Hükümü ve Metni Nesh Olan Ayetler

Hem metni hem de hükümü nesh olan ayetler, günümüze ulaşmayan belirli bir dönemde uygulanıp metni ve hükümü gündemden çıkartılan bir nesh türü olarak ifade edilmiştir.²⁴ Bu tarz neshe de örnek olarak, “âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa, bir üçüncüsünü ister; onun iç boşluğunu (gözünü) topraktan başka bir şey doldurmaz; ancak Allah, tevbe edenin tevbesini kabul eder”²⁵ şeklindeki rivayet gösterilmiştir.

6.2. Hükümün kaldırılış Şekliyle Nesh Çeşitleri

İslam’ın temel bilgi kaynaklarından olan kitap ve sünnet arasında çok sıkı bir ilişkinin bulunduğu bilinen bir gerçektir. İkinci sırada yer alan sünnet, vahyin yorumlanmasında ve kendisine inisiyatif bırakılan konularda hüküm koyup tatbik edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bir başka ifade ile bazen anayasanın kanunu, bazen kanunun yönergesi, bazen de kanun ve yasanın bizzat kendisi olmuştur. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de “Peygamber (sav)’e itaati emreden ayetler”²⁶ bunu açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır.

Kur’an-ı Kerim ve sünnet arasındaki ilişkinin bir diğer boyutu da hüküm bazında tezahür etmiştir. Bu bağlamda kitap, sünnet üzerinde belirleyici olmazken; sünnet, adeta Kur’an-ı Kerim üzerinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu da iki temel bilgi kaynağı arasındaki hassas dengeyi açıkça ortaya koymuş olmaktadır.

Hükümlerin neshi konusuna gelince, bir hükümün ancak kendisine denk bir kaynak tarafından kaldırılabileceğini savunanlara karşı, daha aşağısında olan bir başka kaynak tarafından da kaldırılabileceğini savunanlar olmuştur. Bu hususta çeşitli deliller ileri sürülmüş ve her bir grup da örnekler vermek suretiyle tezini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Yapılan bu tartışmaları, ayrıntılarına fazla girmeden şu ana başlıklar altında toplamak mümkündür.

6.2.1. Kitap ile Kitabın, Ayet ile Ayetin Neshi

²⁴ Bkz. es-Sâbüni, *et-Tibyân*, s. 92-93.

²⁵ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (Muh: M. Züheyr b. Nasır), Dâru Tavkî'n-Necât, Dimeşk, H. 1422, Kitâbü'r-Rikâk, 6436, 8/92; Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, s. 142.

²⁶ Bkz. A. İmran: 3/31, 32, 50, 132; Nisa: 4/13, 14, 59, 64, 65, 69, 80; Maide: 5/92, 158.

Kitap ile kitabın nesh edilebileceği konusunda büyük bir oranda ittifak sağlanmış²⁷ ve bu hususa şu ayetler dayanak olarak gösterilmiştir:

“Biz, bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.” (Bakara: 2/106)

“Biz herhangi bir ayeti başka bir ayetle değiştirdiğimiz zaman, kâfirler sana ‘bunu uyduruyorsun’ derler. Oysa Allah kullarına ne indireceğini en mükemmel bir şekilde bilmektedir. Onların çoğu bu gerçekten habersizdir.” (Nahl: 16/101)

Kitap ile kitabın, ayet ile ayetin neshine dair kaynaklarda birçok örnek yer almıştır. Bunlardan bir tanesini, *“bundan sonra güzellikleri hoşuna gitse bile elinin altında bulunan cariyeler hariç olmak üzere, artık başka kadınlarla evlenmen ve bunların yerine başkalarını alman sana helâl değildir”* (Ahzab: 33/52) ayetinin, *“Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımları, Allah’ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç edenlerin kızlarını, kendisini peygambere hibe eden ve peygamberin de evlenmek istediği mümin kadını, müminler hariç olmak üzere, sadece sana mahsus olarak helâl kıldık; şüphesiz biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında müminlere neyi farz kıldığımızı biliriz; (bu hususta ne yapmaları lâzım geldiğini onlara açıkladık ki) sana bir zorluk olmasın; Allah bağışlayandır, merhamet edendir”* (Ahzab: 33/50) ayeti ile nesh edilmesi oluşturmaktadır.²⁸

Bazı usûl âlimleri, ayetin ayet ile nesh edilmesi konusunda birbirini nesh ettiği ileri sürülen ayetlerin ayrı ayrı hükümler ihtiva etmesi halinde öncekini terk edip, sonrakine mi yoksa her ikisine birden mi itibar edileceğine dair tereddüt ettiklerini ifade etmişler ve bundan dolayı Kur’an-ı Kerim’in metninden çıkartıldığı ileri sürülen *“ihtiyar erkek ve kadın zina ettiklerinde, Allah’tan bir ceza olarak elbette recmedin”* ibare-

²⁷ Bkz. ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi ulûmi’l-Kur’ân*, 2/29-32; ez-Zerkanî, *Menahilü’l-irfan fi ulûmi’l-Kur’ân*, 2/179, 214; es-Sabûnî, *et-Tibyân*, s. 94; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 124; Koçkuzu, *Hadiste Nasih ve Mensuh*, s. 147.

²⁸ ez-Zerkanî, *Menahilü’l-irfan fi ulûmi’l-Kur’ân*, 2/179.

sini delil göstermek suretiyle ayetin ayeti nesh edemeyeceğini ve burada bulunan hükmün tahsis olduğunu belirten yorumlar yapmışlardır.²⁹

6.2.2. Kur'an ile Sünnetin, Ayet ile Hadîsin Neshi

Kur'an-ı Kerim ile sünnetin neshi konusunda, ilk bakışta itiraza mahal olmadığı kanaati hâkim olmaktadır. Fakat biraz daha konu irdelendiğinde, Kur'an-ı Kerim'in (ayetin), sünnet (hadis)i belirlemediği ortaya çıkmaktadır. Bu da nâsîh ve mensûhta denklik anlayışının olması gerektiği kanaatini kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda İmam Şafî (ö. 204/820) de Kur'an'ın sünneti, sünnetin de Kur'an'ı nesh edemeyeceği beyanında bulunmuştur.³⁰

İmam Şafî gibi düşünenler, eğer Kur'an ile sünnet nesh edilseydi, mutlaka bu durumda Peygamber (s.a.v) tarafından sünnetinin nesh edildiğine dair zarurî bir açıklama yapılırdı demişlerdir. Böyle bir şeyin olmaması ise, her şeyin kendi misli ile nesh edileceğine dair bir kanaatinin doğmasına yol açmıştır. Nitekim aklî açıdan söz konusu duruma bakıldığında, Kur'an-ı Kerim ile sünnetin birbirinden farklı şeyler olduğu görülmektedir. Zira bunlardan birincisi genel çerçeveyi belirlerken, diğeri de onun verdiği inisiyatif doğrultusunda uygulama biçimini ortaya koymaktadır. Eğer bu esnada her hangi bir kural veya uygulama hatası meydana gelmiş ise, Yüce Allah tarafından hemen düzeltilmiştir.³¹ Bununla birlikte sünnet ile sabit olan aşure günü orucunun, ayet ile nesh edilmesi gibi örnekler de literatürümüzde yer almaktadır.³²

6.2.3. Sünnet ile Kur'an'ın, Hadis ile Ayetin Neshi

Sünnet ile Kur'an'ın nesh edilebileceği yönünde bir takım kanaatler bulunmaktadır.³³ Buna da “o, arzularına göre konuşmaz; onun konuş-

²⁹ ez-Zerkânî, *Menahilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an*, 2/29, 31. “eş-Şeyhu ve-ş-şeyhatü izâ zeneyâ fercimû hüma elbette nekâlen minellâhi vallahü azizün hakîm” ibaresinin, Nur sûresinden çıkartılmış olduğu yolunda bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetin çok yönlü değerlendirilip, zihinlerde kuşkuya yer vermeyecek bir sonuca bağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde İslam'ın muarızlarına büyük bir saldırı alanı verilmiş olmaktadır.

³⁰ Bkz. Ahmed Hasan, *Nesh Teorisi*, (Ter: Mehmet Paçacı), İslami Araştırmalar Dergisi, Nisan 1987 Sayısı, s. 105.

³¹ Bkz. Koçkuzu, *Hadiste Nasîh ve Mensuh*, s. 149-151.

³² Bkz. es-Salih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an*, s. 262.

³³ Ebu Cafer en-Nehhas Ahmed b. Muhammed, *en-Nasîhu ve'l-Mensuh*, (Muh: Dr. M. Abdüsselam), *Mektebetü'l-Felah*, Kuveyt, H. 1408, 1/53.

ması, kendisine vahyedilenden başka bir şey değildir” (Necm: 53/3-4)³⁴ ayetinin yorumlanış biçimi içinde her hükmün Allah tarafından Peygamber (s.a.v)’e vahyedildiği anlayışına yer verilmesi temel teşkil etmiştir. Dolayısıyla Allah tarafından elçisinin kalbine ilka edilmesi sebebiyle “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir; dikkat edin varise, vasiyet gerekmez”³⁵ hadisi ile vasiyet ayetinin; “celde” ayetini de “recm” uygulamasıyla sünnetin nesh ettiği söylenmiştir.³⁶ Buna benzer daha başka örnekler varsa da konunun anlaşılması için bu kadarı kâfi gelmektedir.³⁷

Sünnetin, Kur’an-ı Kerim’i nesh edemeyeceğine dair kanaate sahip olanlar da bulunmaktadır. Bunların başında ise, imam Şafii gelmektedir. Ona göre aynı derecede olması münasebetiyle Kur’an’ın, Kur’an’ı; sünnetin de sünneti nesh etmesi mümkündür. Sünnetin, Kur’an’ı nesh etmesi söz konusu değildir.³⁸

6.2.4. Sünnetin Sünnet, Hadîsin Hadis ile Neshi

Burada hemen akla, sünnetler ve hadisler arasındaki muteberlik durumu gelmekte ve özellikle bu durum, hadisler arasında daha girift bir hâl almaktadır. Zira hadisler senet yönüyle ele alındıklarında, çeşitli kategoriler söz konusu olmaktadır. Bu da mütevatir bir sünnetin, mütevatir veya ahad bir sünneti nesh etmesi yanında; ahad bir sünnetin, mütevatir bir sünneti nesh edip edemeyeceği sorusunu meydana getirmiştir.

³⁴ Bu ayetin anlam alanı içerisine Peygamber (s.a.v)’in ağzından çıkan din ve dünya ile ilişkisi olan bütün sözleri sokmak, oldukça ciddi bir iddia durumundadır. Bu hususta ortaya konulacak olan sonucun, Kur’an’ın bütünlüğü ve teşri’ tarihinin verileri etrafında şekillenmesi gerekmektedir.

³⁵ Muhammed b. İsa es-Sevreh et-Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî*, (Tah ve Ta’l: A. Muhammed Şakir ve Ark.), Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır, 1395/1975, Babu mâ Câe lâ Vasiyyete li Vâris, 212, 4/434.

³⁶ en-Nehhas, *en-Nasihü ve’l-mensuh*, 1/53-154; es-Sabunî, *et-Tıbyan fi ulûmi’l-Kur’an*, s. 94; es-Salih, *Mebâhis fi ulûmi’l-Kur’an*, s. 262.

³⁷ Bkz. Koçkuzu, *Hadiste Nasih ve Mensuh*, 156-158; ez-Zerkanî, *Menahilü’l-irfan fi ulûmi’l-Kur’an*, 2/237.

³⁸ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 124; es-Sabunî, *et-Tıbyan fi ulûmi’l-Kur’an*, s. 94; Hasan, *Nesh Teorisi*, s. 105.

Sünnetin sünneti, hadisin de hadisi nesh ettiğine dair kaynaklarımızda birçok örnek verilmiş ve konunun leh ve aleyhinde görüşler serdedilmiştir.³⁹

7. İçinde Nesh Bulunan Sûre ve Ayetler

Kur'an-ı Kerim'de nesh edilen sure ve ayet olup olmadığı konusunda usûl âlimleri ciddi mesailer sarf etmiş ve aralarında teze karşı antitezler ortaya koymuşlardır. Hatta bunlardan Kur'an-ı Kerim'de nesh olduğu görüşüne sahip olanlar, ilgili ayetleri tek tek tespit edip şu neticeye ulaşmışlardır:⁴⁰

a- İçinde nâsîh ve mensûh ayet bulunmayan sureler (Bunlar, kırk üç suredir.)

b- İçinde nâsîh ayet bulunup da mensûh ayet bulunmayan sureler (Bunlar, altı sûredir.)

c- İçinde mensûh ayet bulunup da nâsîh ayet bulunmayan sureler (Bunlar, kırk sûredir.)

d- İçinde nâsîh ve mensûh ayet bulunan sureler (Bunlar, otuz bir suredir.)

Mensuh ayetlerin sayısı hakkında ifrat ve tefrite varan rakamlar verilmiştir.⁴¹ Bunların sayısı hakkında bazıları üç yüz,⁴² bazıları iki yüz kadar olduğunu ifade etmiştir. Suyûtî (ö. 911/1505) de söz konusu ayetler üzerinde yaptığı inceleme sonucunda, bu sayıyı yirmi ikiye kadar indirmiş ve bunları şöyle sıralamıştır:⁴³

Mensûh (hükümü kaldırılan) Ayetler Nasih (hükümü kaldıran) Ayetler

1- Bakara sûresi 115. ayet	Bakara sûresi 44. ayet
2- Bakara sûresi 180. ayet	Nisa sûresi 11, 12, 176. ayetler
3- Bakara sûresi 183. ayet	Bakara sûresi 187. ayet
4- Bakara sûresi 184. ayet	Bakara sûresi 185. ayet
5- Bakara sûresi 217. ayet	Tevbe sûresi 5, 36. ayetler

³⁹ Bkz. Koçkuzu, *Hadiste Nasih ve Mensuh*, s. 175-177; ez-Zerkanî, *Menahilü'l-irfan fi ulûmi'l-Kur'an*, 2/247.

⁴⁰ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/33-35; es-Salih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an*, s. 273; Keskiöglü, *Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, s. 207.

⁴¹ ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2/33-35; es-Salih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an*, s. 273.

⁴² eş-Şerbâsî, *Yes'elûneke fi'd-dîni ve'l-hayat*, 1/324.

⁴³ es-Salih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an*, s. 274; Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, s. 142.

6- Bakara sûresi 240. ayet	Bakara sûresi 224. ayet
7- Bakara sûresi 284. ayet	Bakara sûresi 286. ayet
8- A. İmran sûresi 102. ayet	Teğabûn sûresi 16. ayet
9- Nisa sûresi 8. ayet	Nisa sûresi 11, 12, 176. ayetler
10- Nisa sûresi 15. ayet	Nur sûresi 2. ayet
11- Nisa sûresi 33. ayet	Enfal sûresi 75. ayet,
12- Maide sûresi 2. ayet	Tevbe sûresi 35. ayet
13- Maide sûresi 42. ayet	Maide sûresi 49. ayet
14- Maide sûresi 106. ayet	Talak sûresi 2. ayet
15- Enfal sûresi 65. ayet	Enfal sûresi 66. ayet
16- Tevbe sûresi 41. ayet	Tevbe sûresi 91, 122. ayetler
17- Nur sûresi 4. ayet	Nur sûresi 32. ayet
18- Nur sûresi 58. ayet	Her hangi bir ayet gösterilmemiş
19- Ahzab sûresi 52. ayet	Ahzab sûresi 50. ayet
20- Mücadele sûresi 12. ayet	Mücadele sûresi 13. ayet
21- Mümtehine sûresi 11. ayet	Enfal sûresi 41. ayet
22- Müzzemmil sûresi 1. ayet	Müzzemmil sûresi 20. ayet

Daha sonra Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. H.1176), Sûyutî'nin tespit ettiği bu ayetleri incelemiş ve mensûh sayısını şu beş ayete kadar düşürmüştür:⁴⁴

- 1-Bakara sûresi 180. ayet
- 2-Bakara sûresi 240. ayet
- 3-Enfal 65. sûresi ayet
- 4-Ahzab sûresi 52. ayet
- 5-Mücadele sûresi 12. ayet

8. Neshin Lehinde ve Aleyhinde Görüşler

Nesh konusu, evvel emirde vahyin ilk muhataplarını ilgilendiren bir konu olmasına rağmen, o günün gayri müslimlerinin de yakından ilgilendikleri bir konu hâline gelmiştir.

Bu gün de aynı düşünceye sahip olan kişiler tarafından Allah sözünü nasıl değiştirir, en son gönderdiğini neden en başta göndermemiş gibi

⁴⁴ Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzü'l-kebir fi usûli't-tefsîr*, Dâru's-Sahveh, Kahire, 1407/1986, 1/93; Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, s. 141-143.

bir takım sorular yönelitmekte ve onlara dair çeşitli cevaplar verilmektedir.⁴⁵

Bu hususta mesai sarf eden usûl âlimleri, meseleyi iki farklı açıdan ele almıştır. Onlardan bir kısmı, bu duruma kendisinden önceki kitapların hükmünün Kur'an-ı Kerim tarafından kaldırması ve inşa edilmekte olan sistemin tekâmülü esnasında inanç esasları dışında kalan bazı hususlarda yapılan ufak değişiklikler olarak bakmıştır. Diğer bir grup da Kur'an-ı Kerim'de neshin bulunmadığını ve bunun aksinin savunulmasının onun için bir eksiklik olacağını savunmuştur.

8.1. Neshin Lehindeki Görüşler

Neshi kabul edenler, bu husustaki görüşlerinin doğru olduğunu teyit etmek için bir takım deliller ortaya koymuştur. Bunları ana hatlarıyla şöyle özetlemek mümkündür:

a- *“Biz herhangi bir ayeti bir başka ayetle değiştirdiğimiz zaman, kâfirler sana ‘bunu uyduruyorsun’ derler. Oysa Allah kullarına ne indireceğini herkesten iyi bilir. Ashında onların çoğu gerçekten habersizdir.”* (Nahl: 16/101)

b- *“Biz, bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki, Allah her şeye kadirdir.”* (Bakara: 2/106)

c- *“Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır.”* (Rad: 13/39)

d- Nesh hakkında icma'nın olması,

e- Nesh ile ilgili haberler,

f- Aklî deliller⁴⁶

8.2. Neshin Aleyhindeki Görüşler

Kur'an-ı Kerim'de nesh olduğunu söylemek, onda bir eksikliğin bulunduğunu kabul etme anlamına gelmektedir. Bundan dolayı neshi kabul edenlerin delilleri tek tek incelenmiş ve onların ikna edici olmadıkları şöyle hülasa edilmiştir:

⁴⁵ Bkz. Talip Özdeş, *Kur'an ve Nesh Problemi Allah'ın Kitabında Çelişki Var mı*, Fecr Yay., Ankara, 2018.

⁴⁶ Bkz. Şimşek, *Kur'an'da İki Mesele (Müteşabih ve Nesh)*, s. 91.

a- Nahl sûresi 101. ayetteki “*beddelna*” (değiştirdik, getirdik) kelimesinde şu hususlar gözden kaçırılmıştır: Neshin ahkâm ayetleri ile ilgili olması hasebiyle Mekke’de inen bu ayetin, söz konusu konuyla her hangi bir ilgisi bulunmamaktadır. Zira Mekke döneminde, ahkâm ayetleri nazil olmamıştır. Dolayısıyla bu ayet, nesh ifade etmemektedir. Diğeri de “*bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman*” ibaresinin içinde yer aldığı ayettir. Bunun da dil bilimi açısından zaman ve mekânla bir ilgisi bulunmamaktadır.

b- Bakara sûresi 106. ayette⁴⁷ nesh ifade edilmiş ise de belirli şartlara bağlanmış bulunmaktadır. Dolayısıyla gerekli şartlar tahakkuk etmediği için nesh vâki olmamıştır.

c- Yine Rad sûresi 39. ayet⁴⁸ de neshe delil teşkil etmemektedir. Bu ayetin Mekke’de nazil olması kuvvetle muhtemeldir. Zira ayetin siyak ve sibakı, bunu teyit eden bir durum sergilemektedir.

d- Nesh konusunda icmanın bulunması ise, gerçeği tam olarak yanıtsıtmamaktadır. Çünkü selefın neshten anladığı şey, unutturma veya Levh-ı mahfuz’dan indirilmesi istikametinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca üzerinde ittifak edilmesini gerektiren her hangi bir ayet olmadığı gibi bunu tescil eden bir nas da bulunmamaktadır. Hepsinden önemlisi neshin varlığının kabul edilmesi, Kur’an-ı Kerim’de her hangi bir çelişki yoktur anlamındaki ayete de muhalif düşmektedir.

e- Aklî deliller ise, nâsîh ve mensûhun hükümlerinin ebedî olması üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Asr-ı saadetteki şartların bir daha tekrar yaşanmayacağıın garantisini vermek kabil-i mümkün değildir.⁴⁹

Neshe taraftar olmayanların görüşlerini, daha genel bir çerçeve içerisinde şöyle özetlemek mümkündür:⁵⁰

* Nesh, aklen caiz olmakla beraber, Kur’an-ı Kerim’de bilfiil mevcut değildir.

⁴⁷ “Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz.”

⁴⁸ “Allah dilediğini siler ve dilediğini de sabit kılar. Bütün kitapların aslı, onun katında yer almaktadır.”

⁴⁹ Bkz. Şimşek, *Kur’an’da İki Mesele (Müteşabih ve Nesh)*, s. 103.

⁵⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 126; Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, s. 147- 148.

* Kur'an-ı Kerim'de nesh meselesi, İslam akidesi ile ilgili olmayıp, sadece Tefsir ilmine ait bir konudur. Zira akaide ait bir mesele olsaydı, inkârı mümkün olmazdı.

* Mensûh ayetlerden maksat, eski şeriatlerin hükümleridir.

* Kur'an-ı Kerim'de şu ayet, şu ayeti neshetti diye açık bir delil yoktur.

* Mensûhun önce, nâsihin de sonra nazil olduğuna dair (başta iddet meselesi olmak üzere) kesin bir delil yoktur.

* Şu ayeti, şu ayet neshetti diye Peygamber (s.a.v) tarafından hiçbir açıklama yapılmamıştır.

* Nâsîh ve mensûh ayet sayısında bile bir ittifak yoktur.

* Neshin emir ve nehiylerde de olduğunu iddia edenler, haber değeri taşıyan ayetlerde de nesh olduğu söylemek suretiyle çelişkiye düşmüşlerdir.

* Ahad rivayetler ile ayetleri inkâr ve ispat etmek mümkün değildir.

* Nasîh ve mensûh ayetlerin varlığını ispat için daha çok kuvvetli delile ihtiyaç duyulmaktadır.

Hülâsa olarak Kur'an-ı Kerim'de neshin bulunmadığını savunan âlimler, İslam'ın kıyamete kadar bâki bir din olduğunu belirtip, geçmişteki şartların tahakkuk etmesi hâlinde mensûh sayılan ayetlerin tekrar uygulanmasının muhtemel olduğunu ve bu tür şeylerin Kur'an araştırıcısının önünde bir engel teşkil ettiğini söylemişlerdir.⁵¹ Bu da bu hususta, işin esasını teşkil etmektedir.

Sonuç

Nesh hakkında yapılan değerlendirmeleri, kelime anlamından başlayarak usûl âlimlerinin ileri sürdükleri aklî ve naklî delileri mümkün mertebe tarafsızca yansıtmaya gayret sarf ettik. Yapılan lehte ve aleyh-teki bu değerlendirmelerin, Kur'an'ın icazına ve Kelamullahın şanına bir hâlel gelmemesi gayretine matuf olduğu kanaatine vardık. Birçok konuda olduğu gibi nesh üzerinde yapılan beyanlar, düşünce ve yorum ufkunun gelişmesine ve zinde tutulmasına katkı sağlayan bir unsur olmuştur.

⁵¹ Şimşek, *Kur'an'da İki Mesele (Müteşabih ve Nesh)*, s. 120.

Neshi kabul edenler ile kabul etmeyenler, içeriden ve dışarıdan gelen saldırılara karşı İslam'ın izzet ve şerefini koruma konusunda aynı derecede hassasiyet göstermişlerdir. Buna ilaveten her bir grup, şüpheden uzak bir anlayışın yerleşmesi ve bunun pratiğe aynı şekilde yansımaları için azami derecede gayret sarf etmekten geri kalmamıştır. Burada neshi kabul etmeyenler diğerlerinden ayrılarak, Kur'an-ı Kerim'in kıyamete kadar bâki kalacağını ve geçmişteki şartların tahakkuk etmesi halinde, mensûh olarak nitelendirilen ayetlerin tekrar kullanılmasında her hangi bir sakıncanın bulunmadığı kanaatini muhafaza ettiklerini beyan etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de neshin bulunması, şarkiyatçıların (oryantalistlerin) düşündüğü gibi ne Allah'ın önceki hükmünden vazgeçtiğini ne de ilim sıfatında bulunan bir zafiyetten ileri geldiğini ifade etmektedir. Bu tamamen zamana, mekâna ve şartlara bağlı olarak yapılan bir tasarruftan kaynaklanmaktadır. Bu da bazı ayetler üzerinde yapılan farklı yorumlar nedeniyle bir çeşit düşünce zenginliğinin doğmasına imkân sağlamıştır.

Hakkında pek çok sözün söylendiği neshe konu teşkil eden ayetler, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî tarafından yapılan çok titiz bir inceleme sonucunda beşe kadar indirilmiştir. Bunlardan üçünü de teheccüt namazı, Peygamber (s.a.v)'e has kılınan evlenme hakkı ve onunla gizlice görüşüp konuşmak isteyenlerin daha önceden fakirlere sadaka vermeyle ilgili ayetlerin oluşturduğunu söylemiştir. Kaldı ki bunlar mensuh sayılsa bile Peygamber (s.a.v)'in hayatta olduğu dönemle kayıtlı olan meseleler olup, daha sonra bir kez daha gündeme gelmesi mümkün olmayan şeylerdir. Üstelik nesh mantığından hareket edildiğinde, hükümlerin tedriciliğiyle ilgili ilişkinin kurulabilmesi de oldukça zor görünmektedir. Geride kalan iki ayetten de miras ve vasiyet ayetinin alanının daraltıldığını, düşman karşısında savaşmaya dair olan ayetlerden de savaştan muradın galip gelme olduğunu anlamak mümkündür. Nitekim başta Mute savaşı olmak üzere pek çok savaş, bire iki oranından bahseden ayet doğrultusunda işlememiştir. İslam Tarihinde, bu tür örnekleri bol miktarda bulmak mümkündür.

Netice itibarıyla nesh hakkında yapılan lehte ve aleyhteki değerlendirmelerin hepsi, Kur'an-ı Kerim'i anlama ve onunla anlamlı bir hayat yaşama hususunda ortaya konulan hassasiyetlerden ibaret bulunmak-

tadır. Dolayısıyla kıyamete kadar bâki kalacak olan hükümlerden, şartlar tahakkuk ettikçe yararlanılması da son derece makul bir şeydir.

Kaynakça

Buharî, M. (H. 1422). *Sahîhu'l-Buharî*, (Muh: M. Züheyr b. Nasır), Dâru Tavkî'n-Necât, Dımeşk.

Cerrahoğlu, İ. (1979). *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Diâmeh, K. (1418/1998). *en-Nâsihu ve'l-mensûh*, (Muh: Hatim Salih), Müessesetü'r-Risâleh, (y.y).

Dihlevî, V. (1407/1986). *el-Fevzü'l-kebîr fî usûli't-tefsîr*, Dâru's-Sahveh, Kahire.

Hasan, A. (1987). *Nesh Teorisi*, (Ter: Mehmet Paçacı), İslami Araştırmalar Dergisi, Sayı 4.

Hibetullah, Ebu'l-Kasım. (H.1404). *en-Nâsihu ve'l-mensûh*, (Muh: Züheyr eş-Şâvîş), el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut.

İbn Manzur, C. M. (H. 1414). *Lisanü'l-arab*, Dâru's-Sâdır, Beyrut.

Keskioğlu, O. (1987). *Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Koçkuzu, A. O. (1985). *Hadisde Nâsih Mensûh*, M.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul.

Kurtubî, M. (1384/1964). *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, (Tah: Ahmad Berdûnî ve Ark.), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriye, Kahire.

Nehhas, Ebu Cafer A. (H. 1408). *en-Nasihu ve'l-mensuh*, (Muh: Dr. M. Abdüsselam), Mektebetü'l-Felah, Kuveyt.

Özdeş, T. (2018). *Kur'an ve Nesh Problemi Allah'ın Kitabında Çelişki Var mı*, Fecr Yayınları, Ankara.

Razî, F. (1978). *Mefatihü'l-ğayb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tahran.

Sabunî, M. A. (1989). *Revaiu'l-beyan tefsiru ayati'l-ahkâm mine'l-Kur'an*, Müessesetü Menahilü'l-İrfan, Beyrut,

Sabunî, M. A. (1990). *et-Tıbyan fî ulûmi'l-Kur'an*, Derseedet, İstanbul.

Salih, S. (1990). *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'an*, Dersaadet, İstanbul.

Sofuoğlu, M. (1981). *Tefsire Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Şerbâsî, A. (1980). *Yes'elûneke fî'd-dîni ve'l-hayat*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut.

Şimşek, M. S. (1987). *Kur'an'da İki Mesele (Müteşabih ve Nesh)*, Selam Yayınları, Konya.

Tirmizî, M. (1395/1975). *Sünenü't-Tirmizî*, (Tah ve Ta'l: A. Muhammed Şakir ve Ark.), Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır.

Turgut, A. (1981). *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, M.Ü İlahiyat Fak. Vakfi Yayınları, İstanbul.

Zerkânî, M. A. (ty). *Menahilü'l-İrfan fi ulûmi'l-Kur'an*, Matbaatü İsa el-Bahil Halebî ve Şurekâihi, (yy).

Zerkeşî, B. M. (ty). *el-Bürhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Tah: M. Ebu'l-Fadl İbrahim), el-Mektebül-Arabiyye, Beyrut.